

The author also shows the place of individual different probation programmes, complex and creative process drawing specialist in social and psychological, educational work and convict himself to form a new life orientation that excludes committing a new crime.

Key words: *probation, regocialization, juveniles, probation body, probation programmes, pretrial report, social and educational work.*

УДК 343.1

Ю.Ю. Симонова

**ЗЛОЧИНИ ПРОТИ СТАТЕВОЇ СВОБОДИ ТА СТАТЕВОЇ
НЕДОТОРКНОСТІ, ЩО ВЧИНЕНІ В СІМ'І
(КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ТА КРИМІНАЛІСТИЧНИЙ
АСПЕКТИ)**

На підставі вивчення та аналізу судової практики застосування кримінального законодавства щодо злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості, що вчинені в сім'ї, у статті висвітлено певні питання щодо співрозмірності вини та ступеня покарання, проблеми іншого характеру та запропоновано шляхи їх вирішення.

Ключові слова: *статеві злочини, сім'я, сексуальне насильство, примушування, розбещення, статевий зв'язок, бездіяльність, статевозрілість.*

Постановка проблеми. Злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості, учинені в сім'ї (надалі – сексуальні злочини) є актуальною проблемою сьогодення. На 30 жовтня 2015 року в Єдиному державному реєстрі судових рішень (надалі ЄРДР) за статеві злочини знаходилось 1013 вироків, з яких 99 винесені судами першої інстанції саме за вчинення злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості в сім'ї. Якщо звернути увагу на їх географію, то можна виявити наявність негативної тенденції, оскільки в таких областях України, як Донецькій та Луганській (контрольована Україною територія), Херсонській, Одеській, Запорізькій, Харківській, Дніпропетровській та Миколаївській областях у період з 30.10.2014 року по 30.10.2015 року винесено у 2 рази більше вироків за вчинення розглядуваних правопорушень, аніж за минулорічний аналогічний період.

Водночас дослідниками наголошується про надзвичайно високий показник латентності цієї категорії злочинів. Так, А. С. Лукаш визначає, що співвідношення зареєстрованих згвалтувань відносно латентних сягає 1:4 [1, с. 19], а М. Г. Вербенський уточнює, що майже половина усіх згвалтувань учиняється в сім'ї [2, с. 41]. Більше того, О. В. Синеокий, підтримуючи думку американського сексолога А. Сельтера, висловив припущення, що в поле зору правоохоронних органів потрапляє лише 5% педофілів

[3, с. 262]. Таким чином, на тлі високої латентності можна лише здогадуватися щодо реальної картини з цього питання.

Звичайно, така ситуація є неприйнятною для суспільства, оскільки злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості несуть в собі величезний негативний імпульс. Одним з ефективних факторів протидії їм є застосування справедливого покарання, підґрунтям чому є правова норма, що передбачає покарання, співрозмірне (адекватне) вині.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ознайомлення зі спеціальною кримінально-правовою літературою та відповідним законодавством засвідчило, що смисловий зміст правових норм IV розділу КК України «Злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості» [4] і дотепер є предметом дискусій серед науковців, підтвердженням чому є роботи Л. А. Андреевої, Ю. В. Александрова, А. М. Бабенка, Б. А. Бліндера, Н. П. Бондара, З. А. Вишинської, А. П. Дьяченко, Г. Б. Елемісова, А. А. Жіжленко, А. Н. Ігнатова, П. І. Люблінського, П. П. Осипова, А. А. Піонтковського, В. Н. Сафронова, Ю. К. Сущенко, Н. І. Трофімова, М. Д. Шаргородського, Я. М. Яковлева та ін. А окремі науковці (М. Г. Вербеньський, Л. В. Дорош, К. М. Плутицька, О. Г. Поліщук, Л. В. Пономарьова та ін.) безпосередньо досліджували згадану теоретичну базу й у контексті розглядуваних злочинів. В узагальненому вигляді суть їх напрацювань (висновків) зводиться до того, що певні статті розділу IV КК України (надалі КК): а) не повною мірою охоплюють усі елементи правопорушення; б) не містять чітких визначень складу злочину, а тому не дозволяють суду в окремих випадках призначати покарання, яке найбільш відповідало критерію співрозмірності вини за вчинений злочин тощо. Наведена проблема потребує додаткової уваги з боку науковців.

Формування цілей. Мета статті - дослідити ефективність чинних кримінально-правових норм, які захищають статево свободу та статево недоторканість та надання пропозицій щодо їх удосконалення з метою: а) збільшення рівня захисту особи від розглядуваних злочинів; б) створення правових умов для можливості призначення винній особі покарання, яке б максимально відповідало критерію співрозмірності вини за вчинений злочин.

Виклад основного матеріалу. 1. Аналіз судово-слідчої практики дає підстави стверджувати, що доволі часто трапляються випадки, коли злочин, який кваліфікується за ст. 156 КК (Розбещення неповнолітніх), учиняється шляхом бездіяльності. Так, гр. О. будучи вітчимом малолітнього Д. протягом року вчиняв розпусні дії щодо останнього шляхом: а) дозволу разом дивитися відеофільми з елементами порнографічного характеру; б) оголювання своїх статевих органів та зайняттям онанізмом під час перегляду згадуваних фільмів у присутності малолітнього Д. [5]. Тобто,

злочинні діяння було вчинено шляхом бездіяльності. У вирокі прямо зазначено, що «...в даному випадку надання дозволу вітчимою малолітньому пасинку на перегляд фільмів, що містять сцени порнографічного характеру, необхідно розцінювати як елемент інтелектуального розбещення, а не розповсюдження» [5] та кваліфікував це правопорушення за ст. 156 КК, тобто як дії, учинені щодо малолітньої особи або батьком, матір'ю, вітчимою, мачухою, опікуном чи піклувальником, особою, на яку покладено обов'язки щодо виховання потерпілого або піклування про нього [4].

В іншому випадку, гр. В. зайшов до спальної кімнати та не зачинивши двері увімкнув комп'ютер для перегляду відео еротичного характеру, під час чого відчув статеве збудження і, не звертаючи увагу на малолітню племінницю яка зайшла до кімнати, оголив статеві органи та почав здійснювати акт онанізму по закінченню якого лише наказав їй вийти та нікому не розповідати про побачене [6]. Це правопорушення судом кваліфіковане за ч. 2 ст. 156 КК, проте гр. В. звільнено від відбування призначеного покарання з випробуванням строком на три роки.

Як бачимо, за механізмом учинення наведених злочинів спільним є той факт, що обидва зловмисники цілком усвідомлювали свої дії як розбещувальні стосовно дітей, проте не припиняли їх, зокрема – не уживали жодних заходів задля приховання або припинення інтимного процесу, що і призвело до встановленого судом факту розбещення малолітніх осіб. Таким чином, інформація розпусного змісту, яку в цих випадках сприймали діти, може знаходити своє відображення не тільки в діях (як це має місце у більшості випадків), але й у бездіяльності. Разом з тим: а) положення ст. 156 КК не передбачають суб'єктивної сторони цього злочину у прояві бездіяльності; б) у наукових коментарях також відсутні роз'яснення щодо випадків вчинення розглядуваних злочинів шляхом бездіяльності [7, 8, 9]. Наведене свідчить про певну правову прогалину у кримінально-правовому законодавстві. Для її усунення можна запропонувати розглянути доцільність доповнення ч. 1 ст. 156 КК словами: «або бездіяльності» і викласти її в такій редакції: «1. Учинення розпусних дій або бездіяльності щодо особи, яка не досягла шістнадцятирічного віку». Що стосується ч. 2 ст. 156 КК, то в оновленій редакції вона може мати такий вигляд: «Ті самі діяння, учинені щодо малолітньої особи або батьком, матір'ю, вітчимою, мачухою, опікуном чи піклувальником, особою, на яку покладено обов'язки щодо виховання потерпілого або піклування про нього». Запропонована редакція сприятиме більш досконалої конструкції правової норми відповідно до процесу (механізму) учинення злочину та ступеня суспільної небезпеки.

2. Не можна оминати увагою й ті ситуації, де викликає сумнів адекватність (ступінь) покарання за вчинені дії. Ідеться про неоднозначність

оцінки судом тривалості періоду вчинення злочинів та ступеня покарання за них.

Так, протягом 2010 - 2011 років гр. К. вступав у статеві зносини зі своєю малолітньою падчеркою В. (за її згодою), унаслідок чого остання завагітніла. Під час судового розгляду гр. К. розкався, що було враховано судом і призначено покарання у вигляді чотирьох років позбавлення волі [10]. В іншому випадку, гр. М., перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння оголив своє тіло перед малолітньою племінницею Є. та скориставшись відсутністю в кімнаті дорослих роздягнув останню й почав гладити її статеві органи рукою та статевим органом, під час чого й був застигнутий мамою дівчинки. У судовому засіданні гр. М., як і в попередньому випадку, також визнав свою провину у вчиненні злочину, передбаченого ч.2 ст. 156 КК, проте як покарання отримав 5 років позбавлення волі [11]. Таким чином, у першому випадку малолітня В. страждала від сексуального насильства протягом 2010-2011 років, проте зловмисник отримав покарання м'якше ніж у випадку одноразового насильства, що мав місце у другому прикладі. До речі, вивчення й згадуваних 99 вироків дозволило констатувати той факт, що зі змісту 25 вироків, винесених за скоєння насильницьких розглядуваних злочинів, убачається, що злочин було вчинено неодноразово, проте лише у 3 з 25 цей факт визначено як обтяжливий.

Наведене свідчить, що оцінка судами факту тривалості періоду часу вчинення злочину (ів) та його адекватне врахування при призначенні покарань, виходячи з приведених випадків, є неоднозначною. Звичайно, право суду приймати рішення щодо визнання, наприклад, повторності як обтяжливої обставини надає ч. 2 ст. 67 КК. Натомість очевидним є й те, що злочин, учинений неодноразово, несе в собі набагато більший негативний потенціал, аніж разово-епізодичний. Звідси, як на наш погляд, приведені обставини повинні знайти своє відображення у відповідних кримінальних нормах задля більш точної диференціації злочинних діянь, а значить і винесення співрозмірних покарань.

До речі, окремі спроби такого характеру (але за насильницькі злочини) уже мали місце. Зокрема, науковці вже пропонували ч. 3 ст. 152 КК й ч. 2 ст. 153 КК доповнити такими кваліфікуючими ознаками: «ті самі дії, учинені з особливою жорстокістю щодо потерпілої чи інших осіб» та «щодо особи, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності» [12, с.155]. Зауважимо, що викладені обставини хоча й зазначені у ст. 67 КК серед переліку обтяжливих (а тому є обов'язковими для врахування судом у межах судового розгляду), проте практика свідчить, що судді не завжди їх враховують як такі. Як на наш погляд, це є неприйнятним, оскільки про обов'язковість урахування певних обтяжливих обставин акцентувалося й у п. 23 Пленуму Верховного суду України. [13].

Більше того, ігнорування суддями означених обставин надає додаткові передумови для сторони обвинувачення щодо оскарження судового вироку.

3. У кримінальній практиці є розповсюдженими випадки, коли по розглядуваним злочинам постраждалою особою є декілька дітей. Так, гр. С. систематично роздягав своїх малолітніх доньок М. та Д., при цьому оголяв їх статеві органи, торкався до них рукою, ложкою та викруткою, примушував доньок робити це власноручно, учиняв інші непристойні дотики та просив їх позувати оголеними для фотографування на свій мобільний [14]. Непоодинокими є й випадки, коли постраждалими виступають не лише діти, а й дорослі або усі разом, як це мало місце, коли батько протягом семи років гвалтував власну малолітню доньку та співмешканку [15].

Наявність таких обставин дозволило Л. В. Дорош запропонувати доповнити ч. 2 ст. 156 КК такими обтяжливими обставинами, як «ті самі дії, скоєні відносно двох або більше дітей» [12, с. 158]. Як на наш погляд, ця пропозиція є позитивною, проте, половинчастою. Беручи до уваги розповсюдженість випадків, коли постраждалими особами від сексуального насильства в сім'ї є дві та більше особи, можна пропонувати за цієї ознакою посилену кримінальну відповідальність і в межах ст.ст.152-153, 155-156 КК.

4. Що стосується ст. 154 КК, яка передбачає відповідальність за примушування до вступу у статевий зв'язок, то ситуація щодо її застосування склалася така.

На думку певних науковців, у сімейно-побутовій сфері (проживання людей у шлюбі спільним побутом) учиняється 3,12 % примушувань до вступу у статевий зв'язок [16, с. 71]. Під час вивчення й аналізу емпіричного матеріалу нами не виявлено жодного вироку за означеним складом злочину. І хоча існує думка щодо традиційно невиправдано низького приділення уваги цьому злочину з боку правоохоронних органів [17], між такою ситуацією, пояснюється не стільки відсутністю такого негативного соціального-правового явища, як примушування до вступу в статевий зв'язок, скільки складнощами в реєстрації та викритті злочинів цієї категорії, високою їх латентністю та проблемами у виявленні кримінально-правових ознак під час кваліфікації діянь правоохоронними органами [18]. Саме за таких причин емпірика щодо згадуваної статті практично відсутня. Більше того, теоретичне осмислення ст. 154 КК спонукає на певні міркування (припущення).

Законодавець надає особливі уваги захисту та недоторканості ставового розвитку малолітніх та неповнолітніх осіб (навіть за їх згодою на ставове життя), виходячи з позицій посиленої охорони їх здоров'я до моменту набуття ними передбаченого природою рівня розвитку.

Водночас ч.1 ст. 22 Сімейного кодексу України (надалі СК) [19] визначає, що дошлюбний вік для чоловіків та жінок установлюється у вісімнадцять років. Відповідно до ч. 2 ст. 23 СК, за заявою особи, яка досягла шістнадцяти років, їй може бути надано право на шлюб (за рішенням суду), якщо буде встановлено, що це відповідає її інтересам. Отже, з позовною заявою про надання дозволу на шлюб до суду може звернутися особа, віком від 16 до 18 років, яка є нестатевозрілою. З іншого боку суд: а) жодним нормативно-правовим актом не зобов'язується проводити в таких випадках судово-медичну експертизу для встановлення статевої зрілості; б) ініціативу для збору доказів правомірності винесеного рішення також не проявляє [20, 21, 22]. Така позиція законодавця створює кінематографічну ситуацію: «або я веду її в ЗАГС, або вона веде мене до прокурора». На нашу думку, для її вирішення доцільно законодавчо зобов'язати суд у таких випадках проводити судово-медичну експертизу або вимагати її проведення від сторін, у випадках звернення особи за наданням права на шлюб.

Висновки. Урахування наведених у статті пропозицій, як на наш погляд, буде сприяти більш кваліфікованому підходу щодо вирішення розглянутих проблем та ефективному здійсненню кримінального судочинства у справах про статеві злочини, учинені в сім'ї.

Використані джерела:

1. Лукаш А. С. Латентність звалтування: кримінологічний погляд на проблему / А. С. Лукаш // Процес становлення демократії в Україні: передумови, сучасність та перспективи : матеріали курсантського наукового семінару, (м. Харків, 22 лютого 2003 р.) / Національний ун-т внутр.справ.- Харків.- 2003. - 80 с.
2. Вербенський М. Г. Профілактика домашнього насильства: організація діяльності підрозділів ОВС у період реформування / М. Г. Вербенський // Південноукраїнський правничий часопис.- 2011.-№ 4.-С. 40-42.
3. Синєокий О. В. Основи кримінальної сексопатології: навчальний посібник / О.В.Синєокий - Суми: Університетська книга, 2010.-572 с.
4. Кримінальний кодекс України / Верховна Рада України.- Офіц. вид.- Офіційний вісник України.- 2001, N 21.
5. Справа № 1703/1843/2012. Вирок Гощанського районного суду Рівненської області. - [Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/28196096> (дата звернення: 28.10.2015 року).
6. Справа № 318/2259/14-к. Вирок Кам'янсько-Дніпровського районного суду Запорізької області. - [Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/41344429> (дата звернення: 28.10.2015 року).
7. Кримінальний кодекс України: наук.-практ. коментар: у 2 т./ за заг. ред. В.Я.Тация, В.П.Пшонки, В.І.Борисова, В.І.Тютюгіна.-5-те вид., допов.-

Х.:Право, 2013. Т 2: Особлива частина / Ю.В.Баулін, В.І.Борисов, В.І. Тютюгін та ін.-2013.-С.-138-139.

8. Кримінальний кодекс України. наук.-практ. коментар до розділу IV. Інформаційно-правова система: ЛПГА:ЗАКОН; дата звернення 28.10.2015 року.

9. Борисов В.І. Злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи (коментар до законодавства) / В.І. Борисов, Л.В. Дорош // Форум права.-2006.- № 1.-С.4-15.

10. Справа № 2514/6163/12. Вирок Прилуцького міськрайсуду Чернігівської області. - [Електронний ресурс] .- Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/25288834> (дата звернення: 28.10.2015 року).

11. Справа № 560/1822/13-к. Вирок Дубровицького райсуду Рівненської області. - [Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/36373618> (дата звернення: 28.10.2015 року).

12. Дорош Л.В. Актуальні проблеми удосконалення законодавства про відповідальність за злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи / Дорош Л.В. // Проблеми законності.- 2012.- № 118.-С. 149-159.

13. Постанова Пленуму Верховного суду України від 30.05.2008 № 5 «Про судову практику у справах про злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи». - [Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-08> (дата звернення: 28.10.2015 року).

14. Справа № 1-182/11. Вирок Коломийського міськрайонного суду Івано-Франківської області. - [Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/19419283>; дата звернення (28.10.2015 року).

15. Время новостей Донбасса. - [Електронний ресурс].- Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=8ZVgbV1SrQM> (дата звернення: 28.10.2015 р.).

16. Плутицька К. Структура особистості злочинця, який учинив примушування до вступу у статевий зв'язок / К.Плутицька // Юридична Україна.- 2012.-№ 4.- С.-70-74.

17. Бабенко А.М. Теоретико-методологічний та праксеологічний вимір кримінологічної характеристики злочинності проти статевої свободи та статевої недоторканості особи /А.М. Бабенко// Південноукраїнський правничий часопис. - 2015. - № 2. - С.-70-74.

18. Бабенко А.М. Теоретико-правові засади кримінальної відповідальності за примушування до вступу в статевий зв'язок /А.М. Бабенко// Південноукраїнський правничий часопис. - 2015. - № 3.- С.-70-74.

19. Сімейний кодекс України / Верховна Рада України.-Офіц. вид.-Офіційний вісник України.- 2002.- №7.- С. 273.

20. Справа № 2-0-89/2008. Рішення Липовецького районного суду Вінницької області. - [Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/4574311> (дата звернення: 28.10.2015 року).

21. Справа № 273/1587/13-ц. Рішення Баранівського районного суду Житомирської області. - [Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/34348753> (дата звернення: 28.10.2015 року).

22. Справа № 723/1624/14-ц. Рішення Сторожинецького районного суду Чернівецької області. - [Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/39714254> (дата звернення: 28.10.2015 року).

Симонова Ю. Ю. Преступления против половой свободы и половой неприкосновенности, совершаемые в семье (уголовно-правовой и криминалистический аспекты)

На основе изучения и анализа судебной практики применения уголовного законодательства в отношении преступлений против половой свободы и половой неприкосновенности, которые совершаются в семье, в статье рассматриваются отдельные вопросы, касающиеся соразмерности вины и степени наказания, проблемы иного характера и предлагаются пути их разрешения.

Ключевые слова: *половые преступления, семья, сексуальное насилие, принуждение, развращение, половая связь, бездеятельность, половозрелость.*

Simonova Y. Y. Crimes against sexual freedom and sexual inviolability, accomplished in a monogynopaedium (criminally legal and criminalistics aspects)

In the article the attempt of complex analysis of judicial practice in the relation to consideration of crimes against sexual freedom and sexual inviolability, which are perfect in a monogynopaedium is done. It is based on the study of the empiric base of the proper court decisions (accusatory sentences). The estimation of efficiency of criminal and legal norms, which protect sexual freedom and sexual inviolability are analysed. Certain blanks are set in the criminal legislation and suggestions are given in the relation to their improvement. In particular, it is suggested legislatively to prescribe in the construction of the article 156 of the Criminal code of Ukraine, that operating under the commission of the noted crime which can be perfect both by activity and to passive.

So the attempt is made on the basis of the results of an empirical study that compare the duration and frequency of the offence with the degree of punishment, which the criminal sustains, the result of which is a proposal at sentencing. It is necessary to consider the duration and frequency of the offence.

Along with this, it is identified a significant number of crimes in which the injured person are two or more members of the family. And, as legislation does not stipulate the strengthening of criminal responsibility for Commission of crimes under the articles 152-153, 155 and 156 of the Criminal code against two or more persons, this article contains such proposal.

Also, on the base of the studied empirical material, it is defined any convictions for committing a crime, was qualified by article 154 of the Criminal code. It is suggested that such situation is explained by the complexity of registration and detection of crimes in this category, by high latency and problems of detection of criminal and legal characteristics during the qualification of the acts of law enforcement.

By the results of the empirical analysis, the resolution of 16 to 18 years of age to marry was found. This mechanism provides by the article 19 of the Family Code, a forensic determination of price at the establishment of puberty face is not carried out. Along with this, the article 155 of the criminal code implies such expertise if the victim is 16 years.

Thus, the presence of uneven level of protection of human rights is determined and, in order to avoid this, it is proposed to establish an obligation to conduct a forensic determination of price at the establishment of puberty in cases of a person for the provision of the right to marriage.

Key words: *sexual crimes, monogynopaedium, sexual violence, compulsion, depravation, sexual connection, inactivity, puberty.*

УДК 343.98

М. В. Стацак

ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ ФОРМ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Відповідно до реалій практики й законодавства у статті зроблено спробу надати авторське бачення щодо сучасної диференціації форм оперативно-розшукової діяльності у протидії злочинності. Виходячи з аналізу наукових поглядів учених, практичної діяльності кримінальної поліції та емпіричного матеріалу зроблено умовивід про те, що сьогодні форми оперативно-розшукової діяльності можна диференціювати таким чином: 1) оперативний пошук первинної оперативно-розшукової інформації; 2) оперативно-розшукова превенція; 3) оперативно-розшукове забезпечення кримінального провадження.

Ключові слова: *диференціація, протидія, оперативно-розшукова діяльність, форми, злочинність.*

Постановка проблеми. Наявність злочинності, її поширення серед усіх верств населення та, відповідно, її деструктивний вплив на майже всі процеси, що відбуваються в державі, спонукає державні правоохоронні органи постійно вдосконалювати методи та заходи протидії останній. Сьогодні в Україні відбуваються процеси розвитку та становлення правової, демократичної держави, але, на жаль, вони супроводжуються соціально-економічною та культурно-етичною кризами в суспільстві, що призводить до підвищення рівня злочинності. Проблема поширення злочинності була раніше й залишається дотепер досить актуальною для українського суспільства та потребує негайного реагування з боку уповноважених державних правоохоронних органів. Насамперед необхідно усвідомлювати, що процес розбудови суверенної держави неможливий без ефективної роботи її правоохоронних органів, без відповідних дієвих правових інститутів, без використання усіх наявних можливостей [1, с. 11], а також сучасних організаційно-тактичних форм оперативно-розшукової діяльності.